

УДК 81'25=112.2(045)

Ірина БАКЛАН,
orcid.org/0000-0002-2579-9862
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та
перекладу німецької мови факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) iryna.baklan@outlook.com

Марія БУГАЙОВА,
студентка кафедри теорії, практики та
перекладу німецької мови факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) mbugajowa@ukr.net

ПЕРЕКЛАД НАЗВ ДОКУМЕНТІВ ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ УГОД)

У статті окреслено основні стратегії перекладу міжнародних угод і наведено класифікацію перекладацьких прийомів, на основі якої проаналізовано переклад назв документів галузі міжнародного права на лексичному, граматичному та семантичному рівнях. До перекладацького аналізу залучено автентичні тексти німецько-українських міжнародних угод. Особливу увагу приділено семантичним прийомам перекладу, зокрема наведено випадки міжмовних семантичних невідповідностей, які можуть утворювати пастки внутрішньої форми. Окрему роль у подоланні семантичних труднощів перекладу відведено екстралінгвальним знанням.

Ключові слова: «хибні друзі» перекладача, прийом перекладу, лексична заміна, перестановка, внутрішньокатегоріальна заміна, імплікація, експлікація.

Iryna BAKLAN,
orcid.org/0000-0002-2579-9862
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory, Practice and
Translation of German Language of the Faculty of Linguistics
of the National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine) iryna.baklan@outlook.com

Mariia BUGAJOVA,
Student of the Department of Theory, Practice and
Translation of German Language of the Faculty of Linguistics
of the National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
(Kyiv, Ukraine) mbugajowa@ukr.net

TRANSLATION OF DOCUMENT TITLES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW (BASED ON THE MATERIAL OF GERMAN AND UKRAINIAN INTERNATIONAL TREATIES)

The article deals with the main strategies of translation of international treaties and provides the classification of translation techniques, with reference to which the analysis of the translation of document titles in the field of international law on the lexical, grammatical and semantic levels has been lead. The translation analysis is based on the authentic texts of German and Ukrainian international treaties. The particular attention is given to semantic translation techniques, in particular the interlingual semantic disparities are mentioned, which can cause the traps of internal form. The single role in the overcoming of semantic difficulties in translation is devoted to extralingual knowledge.

In general, the lexical substitution combined with permutation is typical for the translation of document titles in the field of international law. The translation technique permutation is used for the attainment of equal share of parties to

an agreement. The text cohesion means (represented by prepositions) in the document titles can be rendered by lexical substitution (über, zu) or can be omitted by reduction (von). In addition to the reduction of preposition von the translation technique transposition is used (e.g. Charta von Paris – Paryz'ka Khartiia (in Ukrainian), Schlussakte von Helsinki – Hel'sins'kyi Zakliuchnyi akt (in Ukrainian)). It is to point out, that the translation techniques are complex, and they are used at the same time on different levels. For example, in the document title das Übereinkommen vom 7. März 1966 zur Beseitigung jeder Form von Rassendiskriminierung – Konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form rasovoi dyskryminatsii vid 7 bereznia 1966 roku (in Ukrainian) the lexical substitution, permutation, reduction, intracategorical conversion and modulation are used.

Among the semantic translation techniques, the explication aims at the detailing of semantic content of a document title. On the other hand, the implication is used for irrelevant information omitting. The traps of internal form occur in the translation of such lexemes as Dokument, Erklärung, Protokoll etc. The search of translation solution becomes more complicated due to the notion synonymy in German and restricted lexical possibilities in Ukrainian (e.g. Vorschriften, Regelungen, Bestimmungen are translated as polozhennia (in Ukrainian)). The involving of extralingual knowledge is effective for the defining of semantic meaning of a particular lexeme in order to omit the possible traps of internal form. The perspective way of semantic research of legal terms could be the investigation of document titles translation (e.g. Urkunde, Zeugnis, Bescheinigung, Attest, Ausweis, Pass etc.) in juristic texts of common use.

Key words: "false friends" of a translator, translation technique, lexical substitution, permutation, intracategorical conversion, implication, explication.

Постановка проблеми. За твердженням Р. Арнтца, термінологія галузі права безпосередньо пов'язана з історичним розвитком окремої нації і є відображенням її мовної культури (Arntz, 2007: 2–3). Через неоднорідний розвиток правових систем Німеччини та України юридична лексика обох мов утворює пастки внутрішньої форми. Перекладні двомовні словники галузі міжнародного права не завжди можуть розкрити сутність того чи того поняття, що створює непереборні перешкоди для перекладача, який зазвичай не є фахівцем у галузі права. Окрему тематичну групу в юридичній термінології складають назви документів галузі міжнародного права, які мають свої особливості відтворення українською мовою. Для того, щоб ґрунтовно дослідити і виявити їх, доцільно використати автентичні тексти німецько-українських міжнародних угод. Перекладацький аналіз назв документів галузі міжнародного права доречно поглибити за допомогою екстралінгвальних знань, щоб мати змогу виявити семантичні розбіжності окремих термінів у німецькій та українській мовах.

Аналіз досліджень. Вагомий внесок у розвиток термінології зробили праці Р. Арнтца, Х.-Р. Флука, Т. Рьольке, П.А. Шмітта, А.В. Суперанської, Н.В. Подольської, Н.В. Васильєвої (Grynenko, 2007: 13). Стратегії, способи і прийоми перекладу текстів різних жанрів, на нашу думку, найбільш цілісно і ґрунтовно представлено М. Шрайбером. Німецько-український напрям перекладу юридичної літератури досліджено в науковому доробку А. Гриненко, К. Дате, К. Норд, О.А. Шаблій, праці яких покладено за теоретичну основу нашого дослідження.

Мета статті. Відтворення назв документів галузі міжнародного права в німецько-україн-

ському напрямі перекладу передбачає аналіз існуючих міжнародних угод, укладених між Федеративною Республікою Німеччина і Україною. Результати проведеного дослідження можуть послугувати перекладачу як базова настанова в роботі з юридичною термінологією, зокрема в подоланні семантичних труднощів перекладу, пов'язаних з явищами синонімії та омонімії. Остання, як відомо, створює пастки внутрішньої форми, або так звані «хибні друзі» перекладача. Метою нашого дослідження є виокремити особливості перекладу назв документів у німецько-українських міжнародних угодах і з'ясувати семантичні аспекти їх перекладу, зважаючи на адекватність їх використання у відповідному контексті. Серед окресленого кола завдань виділимо такі: охарактеризувати основні прийоми перекладу текстів на лексичному, граматичному та семантичному рівнях; проаналізувати прийоми перекладу назв документів галузі міжнародного права на основі виділеної класифікації; розглянути семантичні невідповідності в перекладі назв документів галузі міжнародного права, які можуть становити для перекладача пастки внутрішньої форми.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи термінологічні аспекти перекладу, головною вимогою під час перекладу юридичної термінології є стандартизація, яка передбачає закріплення за окремим терміном одного перекладацького відповідника (інваріанта перекладу). Під час перекладу угод перед перекладачем постає завдання перенести зміст тексту оригіналу (ТО) не до іншої правової системи, а до іншої мови. При цьому застосовуються такі перекладацькі стратегії: збереження комунікативної функції, збереження змісту ТО і тексту перекладу (ТП) та збереження

формальної структури ТО. Міжнародні угоди мають досить конвенціональну макроструктуру. Назва угоди містить вид, предмет і сторони домовленостей (Snell-Hornby, 2006: 208–209). Зазвичай назви офіційних документів зазначаються в преамбулі угоди, хоча вони можуть міститися в основній частині угоди чи в прикінцевих положеннях. На думку К. Норд, під час перекладу важливими можуть стати жанрова та формальна конвенції, а також правило міри і структури тексту (Nord, 2010: 93). Маючи справу з перекладом юридичної літератури, слід також використовувати існуючі правила для пошуку рішень перекладацьких проблем.

За основу класифікації перекладацьких прийомів візьмемо схему М. Шрайбера, яка представляє перекладацькі прийоми на трьох мовних рівнях: лексичному, граматичному та семантичному (Snell-Hornby, 2006: 152). На лексичному рівні розрізняють лексичне запозичення, лексичну заміну за допомогою словникового відповідника та лексичну структурну заміну. На граматичному рівні прийоми перекладу представлені синтаксичним уподібненням (Wort-für-Wort-Übersetzung), перестановкою (пермутацією), додаванням (експансією), вилученням (редукцією), внутрішньокатегоріальною заміною, заміною частини мови (транспозицією) і заміною синтаксичної конструкції (трансформацією). До прийомів перекладу на семантичному рівні належать семантичне запозичення (вербалізація однакових ознак змісту), модуляція, експлікація, імплікація та мутація (заміна денотативного змісту).

Загалом для перекладу назв документів галузі міжнародного права характерний прийом лексичної заміни в поєднанні з прийомом перестановки (пермутації). Останній застосовується для досягнення паритетності сторін, між якими укладається угода, тобто почергового зазначення окремої сторони на першому місці відповідно до мови цієї сторони. Таким чином, у німецькомовних текстах угод на першому місці завжди зазначена німецька сторона (напр., уряд Федеративної Республіки Німеччина або відповідне федеральне відомство тощо), а в україномовних текстах угод – уряд чи відповідне відомство України. Винятками стали угоди, надруковані у Федеральному віснику законів Німеччини (Bundesgesetzblatt) двома мовами і угоди у формі обміну нотами. Крім того, прийом перестановки є характерним для зазначення дат укладання документів, які в німецькомовному варіанті міжнародної угоди зазначаються після назви угоди (напр., *das Abkommen vom 15. Februar 1993 zwischen der Regierung der*

Bundesrepublik Deutschland und der Regierung der Ukraine über die unbegrenzte Reisefreiheit – Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про необмежену свободу пересування від 15 лютого 1993 року). Отже, випадки дослівного перекладу назв документів зі збереженням порядку слів у ТО і ТП є нечастими і можуть використовуватися лише в процесі створення робочого перекладу. Серед термінів, відтворених за допомогою прийому лексичної заміни, чимало слів іншомовного походження, які в німецькій мові можуть мати асимільовані відповідники (напр., *Pakt* (vertragliche Vereinbarung, Übereinkunft) – *пакт*, *Resolution* (Erklärung) – *резольюція*, *Konvention* (Übereinkunft) – *конвенція*, *Memorandum* (Note) – *меморандум*, *Charta* (Verfassungsurkunde, Satzung) – *хартія*, *Kodex* (Gesetzbuch, Sammlung von Normen) – *кодекс*). В українській мові назви цих документів відтворюються за допомогою слів іншомовного походження.

Засобами зв'язності (когезії) тексту в назві документів галузі міжнародного права є прийменники *über* або *zu*, які перекладаються українською мовою за допомогою прийменників *про* або *з* (напр., *der Internationale Pakt vom 19. Dezember 1966 über bürgerliche und politische Rechte – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 року*). Прийменник *von*, який передає означення в родовому відмінку, під час перекладу українською мовою вилучається (напр., *das Übereinkommen vom 7. März 1966 zur Beseitigung jeder Form von Rassendiskriminierung – Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року*). Цей приклад також демонструє застосування прийому внутрішньокатегоріальної заміни категорії числа (однина → множина) на граматичному рівні, а також прийому модуляції на семантичному рівні (*jeder* → *всіх*). Також під час відтворення означення в родовому відмінку може застосовуватись граматична заміна частини мови або транспозиція (напр., *Charta von Paris – Паризька Хартія*, *Schlussakte von Helsinki – Гельсінський Заключний акт*). Серед семантичних прийомів перекладу назв документів галузі міжнародного права застосовується прийом експлікації (напр., *andere völkerrechtliche Normen – основоположні документи ООН з прав людини*). Слід зазначити, що поняття *Norm* у цьому значенні «чинний правовий акт» переходить у ширше поняття «документ». При цьому застосовується прийом заміни денотата (мутація). Словниковий відповідник *völkerrechtlich* (міжнародно-правовий; той, що ґрунтується на міжнародному праві; той, що від-

повідас нормам міжнародного права) в українській мові зазнає уточнення за допомогою назви міжнародної організації та акценту на предметі її діяльності. Займенник *andere* «інші» зазнає редукції через нерелевантність інформації, яку він передає. Натомість у контексті норм міжнародного права відбувається наголошення на їх значущості, тому в перекладі спостерігаємо експлікацію за допомогою означення «основоположний». Слід наголосити на можливих пастках внутрішньої форми, які пов'язані з німецьким терміном «Dokument» у галузі міжнародного права. Наприклад, *das Dokument des Kopenhagener Treffens über die menschliche Dimension der Konferenz für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa vom 29. Juni 1990* – **документ** Копенгагенської зустрічі з людського виміру Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі від 29 червня 1990 року відтворено за допомогою лексичної заміни і синтаксичного уподібнення. Кожному перекладачу треба врахувати той факт, що дослівний (Wort-für-Wort-Übersetzung) чи буквальний переклад (wortwörtliche Übersetzung) може стати йому на заваді, особливо за відсутності достатнього досвіду роботи з текстами галузі міжнародного права. Адже термін *Dokument* у міжнародному праві може означати офіційний документ або міждержавний дипломатичний акт (Шаблій, 2012: 338), який є доказом певної події суспільного значення на рівні держави, уряду, відомства тощо. Для з'ясування характеру події доцільно залучити екстралінгвальні знання. Ознайомившись зі змістом цього документа, можна стверджувати, що він має офіційний характер і оформлений у вигляді протоколу, який підбиває підсумки наради з питань безпеки.

Термін *Erklärung* може відтворюватися за допомогою словникових відповідників *заява* або *декларація*. Обираючи той чи той відповідник під час перекладу, слід послугоуватись контекстом і враховувати узус. У галузі міжнародного права під час перекладу назв німецькомовних нормативно-правових актів зазвичай використовується лексема «декларація». Наприклад, *Allgemeine Erklärung der Menschenrechte – Загальна Декларація прав людини*. Слід зауважити, що з метою досягнення високого стилю викладу і урочистого характеру міжнародної угоди термін «декларація» всередині тексту доречно писати з великої літери.

Полісемія поняття «договір» (нім. *Vertrag*) у німецькій мові має такий синонімічний ряд: *Abkommen, Abmachung, Abschluss, Absprache, Beschluss, Einigung, Einvernehmen, Kontrakt, Pakt, Übereinkommen, Übereinkunft, Vereinbarung*; (bil-

lungssprachlich) Arrangement; (umgangssprachlich) Deal; (Rechtssprache, Kaufmannssprache) Stipulation (Duden, 2018: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Vertrag>). У досліджених текстах німецько-українських міжнародних угод із різною частотністю трапляються такі види нормативно-правових документів: *Vertrag, Abkommen (Rahmenabkommen), Pakt, Übereinkommen, Übereinkunft, Vereinbarung, völkerrechtliche Verpflichtung, Protokoll (Zusatzprotokoll)* тощо. У німецькій мові термін *Protokoll* означає обов'язкові форми дипломатичних відносин і має синонімічний зв'язок із терміном *Konvention* (Duden, 2018: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Protokoll>).

Прийом експлікації в назвах документів галузі міжнародного права під час перекладу українською мовою використовується з метою внесення додаткової інформації для реципієнта (напр., *Verbalnote – угода (у формі обміну нотами)*). Зазвичай поняття *вербальна нота* означає дипломатичний документ, а саме непідписану конфіденційну дипломатичну ноту (Duden, 2018: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Verbalnote>). Екстралінгвальні знання про особливості укладання міжнародних угод покладено в основу пошуку вищезазначеного перекладацького рішення. Прийом імплікації на семантичному рівні застосовується під час перекладу назв документів у разі, якщо використання лексичної заміни може призвести до так званого явища «подвоєння дійсності» (напр., *zwei- und mehrseitige Verträge* (досл. *дво- та багатосторонні договори*) → *міжнародні договори*).

Важливою складовою частиною перекладу юридичної термінології є семантичне значення. Хибне тлумачення окремих понять без урахування контексту призводить до викривлення смислу вихідної одиниці. Наприклад, словосполучення *verbindliche Protokolle* ми не можемо вважати *спільними протоколами*, попри значення дієслова *verbinden* «об'єднувати, поєднувати». Адже прикметник *verbindlich* означає «обов'язковий (до виконання), діючий, нормативний». Вважаємо не досить чітким формулювання *niedergelegte Standards* (досл. прийняті нормативи) → *положення щодо стандартів*. Беручи за основу вузький контекст, в якому йдеться про ОБСЄ, знаходимо тлумачення поняття *OECD-Standard* як розроблену ОБСЄ директиву для організації міжнародної співпраці, наприклад: *der Standard für den automatischen Informationsaustausch über Finanzkonten* (https://www.duden.de/rechtschreibung/OECD_Standard). Загалом від-

творення німецькомовних назв документів за допомогою перекладацького відповідника «положення» є досить поширеним через синонімічність німецькомовних термінів *Vorschrift – Regelung – Bestimmungen* (напр., *Luftsicherheitsvorschriften – положення з авіаційної безпеки, allgemeine oder besondere Regelung – загальне або спеціальне положення, allgemeine Bestimmungen – загальні положення* тощо). Слід наголосити, що в межах правового поля вищезазначені документи можуть мати семантичні розбіжності, які можна усунути лише за допомогою контексту.

Висновки. Здійснюючи переклад назв документів галузі міжнародного права, перекладачу слід оперувати основними прийомами перекладу, які застосовуються на лексичному, граматичному і семантичному рівнях. Найбільш поширеним є прийом лексичної заміни в поєднанні з граматичним прийомом перестановки. Крім того, можуть

застосовуватися граматичні прийоми вилучення, додавання і транспозиції, що пов'язано з досягненням зв'язності тексту перекладу та уникненням юридичних імплікацій. На семантичному рівні застосовуються прийоми експлікації та модуляції, рідше – імплікації. Синонімія термінів, які означають назви документів галузі міжнародного права, створює чимало труднощів у добірї влучного перекладацького відповідника. Тому залучення екстралінгвальних знань є ефективним для з'ясування семантичного значення окремої лексеми з метою уникнення пасток внутрішньої форми. Перспективним напрямком дослідження семантики юридичних термінів є вивчення особливостей перекладу окремих німецьких назв документів (напр., *Urkunde, Zeugnis, Bescheinigung, Attest, Ausweis, Pass* тощо), які зустрічаються в практиці перекладу юридичної документації загального вжитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шаблій О. А. Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи: монографія. Ніжин, 2012. 320 с.
2. Arntz R. Terminologien als Spiegel der Sprachkultur // Quo vadis Translatologie? Ein halbes Jahrhundert universitäre Ausbildung von Dolmetschern und Übersetzern in Leipzig. Rückschau, Zwischenbilanz und Perspektive aus der Außensicht / hrsg. von G. Wotjak. Berlin, 2007. pp. 1–16.
3. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung> (дата звернення: 14.09.2018).
4. Grynenko A., Dathe C. Die Terminologie des Gerichtswesens der Ukraine und Deutschlands im Vergleich. Eine übersetzungswissenschaftliche Analyse juristischer Fachbegriffe im Deutschen, Ukrainischen und Russischen. Stuttgart, 2007. 200 S.
5. Nord Chr. Fertigkeit Übersetzen. Ein Kurs zum Übersetzenlehren und -lernen. Berlin, 2010. 248 S.
6. Snell-Hornby M., Hönig Hans G., Kußmaul P. Handbuch Translation / hrsg. von Peter A. Schmitt. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen, 2006. 448 S.

REFERENCES

1. Shabliy O.A. Nimets'ko ukrayinsky yurydychnyy pereklad: metodologiya, problemy, perspektyvy: monohrafiya. [German and Ukrainian legal translation: methodology, issues and perspectives: monograph]. Nizhyn, 2012. 320 p. [in Ukrainian].
2. Arntz R. Terminologien als Spiegel der Sprachkultur // Quo vadis Translatologie? Ein halbes Jahrhundert universitäre Ausbildung von Dolmetschern und Übersetzern in Leipzig. Rückschau, Zwischenbilanz und Perspektive aus der Außensicht / hrsg. von G. Wotjak. Berlin, 2007. pp. 1–16.
3. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung> (reference date: 14.09.2018).
4. Grynenko A., Dathe C. Die Terminologie des Gerichtswesens der Ukraine und Deutschlands im Vergleich. Eine übersetzungswissenschaftliche Analyse juristischer Fachbegriffe im Deutschen, Ukrainischen und Russischen. Stuttgart, 2007. 200 S.
5. Nord, Chr. Fertigkeit Übersetzen. Ein Kurs zum Übersetzenlehren und lernen. Berlin, 2010. 248 S.
6. Snell Hornby M., Hönig Hans G., Kußmaul P. Handbuch Translation / hrsg. von Peter A. Schmitt. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen, 2006. 448 S.